

etmekle aşmayı uygun görebilmektedir. Fakat gerek İslâmiyet gerekse diğer ilâhî kaynaklı dinler böyle bir çözüm şekline müsamaha ile bakmamaktadır. İslâm tarihinde toplu intihar olayları hiç yaşanmadığı gibi münferit bazı olaylar dışında intiharın toplumsal bir sorun haline geldiği de hiç görülmemiştir. Günümüzde ise özellikle Batı toplumlarında intihar sosyal bir âfet halini almıştır. Dünya Sağlık Teşkilâtı'nın kayıtlarına göre 2000 yılında yaklaşık 1.000.000 kişi intihar sonucu hayatını kaybetmiştir. Son yarım yüzyılda % 60 oranında artan intihar olaylarının erkekler arasında ve özellikle sosyalist ülkelerde daha yaygın olduğu görülmektedir. Meselâ 1990'lı yıllarda Rusya Federasyo'nu ve Litvanya'da 100.000 kişiden yaklaşık yetmiş üçü, Estonya'da altmış dördü, Macaristan'da ellisi, Kazakistan'da elli ikisi ve Slovenya'da kırk sekizi intiharla ölmüştür. Gelişmiş Batı ülkelerinde İskandinav ülkeleri önde olmak üzere bu rakamlar yaklaşık on beş ile kırk beş arasında değişmektedir. İslâm ülkelerinde ise bu sayı 100.000'de iki kişiyi geçmemektedir. Günümüzde intihar faktörleri arasında en önemli yeri maddî ve mânevî kayıpların veya kayıp tehditlerinin tuttuğu bilinmektedir. Bunlar arasında "boş yuva belirtisi" denilen ve yetişkin evlâtların evden ayrılması sonucu anne babanın yalnız kalması şeklinde ortaya çıkan durum özellikle Batı'da çok dikkat çekicidir. Esasen ahlâkî ve mânevî değerlerin zaafa uğradığı durumlarda kendisine sağlam bir dayanak bulamayan kimselere ölüm yaşamaktan daha çok tercih edilir bir yol olarak görünmektedir. Durkheim'e göre fertle toplum arasındaki bağların gevşediği, kişide ahlâkî ve mânevî yapının sarsıntıya uğrayıp dirençsiz kaldığı ortamlarda intihar eğilimleri artar (*Le suicide*, s. 333-363). Buna karşılık psikanaliz ekolü intiharı, insandaki saldırganlık-yıkıcılık-ölüm içgüdüsünün tersine dönüp bir başkası yerine kendisine yönelmesi olarak açıklar. Ruh hekimlerine göre intihar, özel bir tedavi gerektirecek marazî (patolojik) bir yapı üzerinde ortaya çıkmaktadır; yani intihara eğilimli kimseler potansiyel olarak ruh hastası olan kişilerdir. Bununla birlikte ilmi veriler, dinî inançlarına bağlı kimselerde intihar nisbetinin çok düşük olduğunu göstermektedir (Ziyalar, s. 269). Melankolik depresyonların doğurduğu şiddetli intihar düşüncesine rağmen eğer hastanın dinî inançları kuvvetli ise çok nadir olarak bu işe teşebbüs etmekte, buna karşılık inançları gevşemiş olan melan-

kolik aydın kimselerin intihar teşebbüsleri daha sık görülmektedir (Samuk, XX/1 [1982], s. 21-27).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "nhr" md.; *Müsned*, II, 310; III, 254, 309, 435, 478, 488; IV, 33, 34, 46, 135, 203-204; V, 87; Buhârî, "İmân", 13, "Nikâh", 1, 8, "Cenâ'iz", 84, "Edeb", 44, "Kâder", 5, "Cihâd", 77, "Enbiyâ", 50, "Tıb", 56, "Megâzi", 38; Müslim, "İmân", 175, 176, 177, "Cenâ'iz", 107, "Nikâh", 5, 8, "Fezâ'il", 127; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 46, "Tahâret", 124; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 31; Tirmizî, "Tıb", 7, "Cenâ'iz", 28; Nesâî, "Eymân", 7, "Cenâ'iz", 68; Gazzâlî, *Cevâhirü'l-Kur'ân*, Hindistan 1311, s. 10; a.mlf., *İhyâ*, I, 48-49; III, 51, 199; IV, 127; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, VI, 72; Kurtubî, *el-Câmî*, I, 401-402; V, 156, 269-270; Nevevî, *Şerhu Müslim*, II, 118-130; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetavâ*, XXIV, 289-290; Zehebi, *el-Kebâ'ir*, Beyrut, ts. (Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî), s. 134-135; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ânî'l-azîm*, Mısır, ts. (Dâru İhyâ'it-kütübî'l-Arabî), I, 92, 480; Aynî, *Ümde-tü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, VII, 108 vd.; Heytemî, *İslâm'da Helâl ve Haramlar* (trc. Ahmed Serdaroğlu - Lütfi Şentürk), İstanbul 1981, II, 282-288; Reşid Rızâ, *Tefsirü'l-menâr*, V, 43-44, 103; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 354-356; II, 1343-1344, 1385; Mehmet Tefvîk Özcan, *Angoisse (Sıkıntı)*, Ankara 1966, s. 82-85; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 673; Abdülkâdir Üdeh, *et-Tesrî'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî*, Kahire 1977, s. 446-447; Adnan Ziyalar, *Sosyal Psikiyatri*, İstanbul 1980, s. 263-288; Fevzi Samuk, "Çeşitli Yaş Gruplarında İntihar Teşebbüsü, Nisbeti ve Seçilen Vasıtalar", *Yeni Symposium*, İstanbul 1982, XX/1, s. 21-27; Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ*, Kahire 1403/1983, s. 419-421; E. Durkheim, *Le suicide*, Paris 1983; Mustafa Çağrırcı, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul 1989, s. 28; Muhammed Ali el-Bâr, "el-İlâcü't-tıbbî", *Mecelletü mecma'i'l-fıkhî'l-İslâmî*, VII/3, Cidde 1412/1992, s. 565-595; Ali Kaya, "İslâm Hukukuna Göre Ötenazi", *Ulûlâhiyat Fakültesi Dergisi*, VI, Bursa 1994, s. 133-146; Hakan Poyraz, "Etik Sorunlar Açısından Euthanasia", *Felsefe Dünyası*, sy. 14, Ankara 1994, s. 41-48; F. Rosenthal, "İntihâr", *EI*² (İng.), III, 1246-1248; Glanville Williams, "Suicide", *Encyclopedia of Philosophy* (ed. Paul Edwards), New York, 1972, VIII, 43-46; "İntihâr", *Mu.F*, VI, 281-295; Marilyn J. Harran, "Suicide", *ER*, XIV, 125-131.

HAYATİ HÖKELEKLİ

İNTİKÂD

(bk. TENKÎT).

İNTİKAL

(الانتقال)

Bir hakkın belirli kimselere geçmesi anlamında İslâm hukuku terimi.

Sözlükte "yer değiştirmek, bir yerden diğer bir yere göçmek" anlamına gelen **İNTİKÂL** kelimesi, hukuk dilinde genelde bir hakkın belirli kimselere geçmesini ifa-

de etmekte olup İslâm miras hukukunda terekenin mirasçılara, Osmanlı hukukunda arazinin üzerindeki tasarruf hakkının ülü'l-emr tarafından tesbit edilen hak sahiplerine ve borçlar hukukunda bir borç yahut alacağın bir zimmetten diğerine geçmesini anlatmak için kullanılır.

İslâm Miras Hukuku ve Osmanlı Uygulamasında. Bir mülkün veya hakkın, mâlikin yahut hak sahibinin ölümüyle birlikte belirli kimselerin mülkiyet veya tasarrufuna geçmesini ifade eden intikali, mülk ve tasarruf hakkına şâmil olacak şekilde "terekenin mirasçılara kalması" tarzında tarif edenler de vardır. Osmanlı hukukunda intikal "şer'î intikal" ve "âdi intikal" olarak iki kısma ayrılır. Şer'î intikal, terekeye dahil mülk malların rakabesiyle (çıplak mülkiyet) birlikte tasarruf hakkının da mirasçılara geçmesidir ki buna **irs** ve **tevârüs** de denir. İslâm miras hukukunun (ferâiz) konusunu bu şer'î intikal teşkil eder. Âdi intikal ise mîrî arazi, irsâdî vakıf arazileri, icâreteynli ve icâre-i vâhide-i kadîmeli vakıf akarlarla mukâtaa-i kadîmeli vakıf araziler üzerindeki tasarruf hakkının, mutasarrıfının ölümü halinde yetkili mercilerin kanunlarla belirlediği yakınlarla meccanen tefvîz edilmesini ifade etmektedir. Yani intikal hakkı, söz konusu arazi ve akarlarda bir önceki mutasarrıfın sahip olduğu tasarruf hakkının ivazsız olarak devletin tesbit ettiği hisımlara geçmesidir. Böyle bir hak, örf ve âdete binaen devletçe verilen müsaade kabilinden olduğu için âdi intikal denmiştir.

Konuyla ilgili bazı kaynaklarda, intikalin kanunlarla tanziminin 975 (1567-68) yılından sonra başladığı ve daha önceleri devletle arazi mutasarrıfları arasındaki münasebetin kira akdi münasebeti olduğu belirtilmekle birlikte bu tesbit sadece icâreteynli vakıflar açısından doğrudur. Zira mîrî arazi intikal hakkının düzenlenmesi II. Bayezid devri kanunnâmelerine kadar uzanır. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında da timar arazilerinin intikaliyle ilgili özel kanunlar düzenlenmiştir. 975'te (1567-68) yapılan ise icâreteynli vakıfların intikaline de izin verilmesi ve timar arazisinin intikali konusunda bazı yeni düzenlemelerin gerçekleştirilmesidir (meselâ bk. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, III, 97-98; krş. Berki, s. 141-142). İntikal hakkının tanzimi devletle reâyâ arasındaki kira akdi münasebetini ortadan kaldırmaz, devlet yine kiralayan ve reâyâ kiracı olarak telakkî edilmektedir. Reâyânın ödeyeceği harâc-ı mukâseme de-

mek olan öşür ve harâc-ı muvazzaf demek olan çift akçesi bir nevi icâre-i müeccele mahiyetindedir. Aslında kiracı gibi kabul edilen mutasarrıfın ölümünden sonra, kira akdinin sona ermesi gerektirir. Halbuki intikal kaideleriyle tasarruf hakkı intikal hakkı sahiplerine geçmektedir.

Âdi intikalin konusuna giren araziler şunlardır: 1. Mîrî arazi. 2. Aslı mîrî arazi olan ve sonradan irsâdî vakıf haline getirilen gayr-i sahîh vakıf araziler. 3. İster arazi ve isterse diğer akar nevinden olan icâreteynli vakıf akarlar (bunlara "müstegallât" denilen arazilerle "müsakkafât" denilen çatılı akarlar dahildir). 4. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde intikal hükümlerine tâbi tutulan icâre-i vâhîde-i kadîmeli vakıf akarlar. 5. Mukâtaa-i kadîmeli vakıf araziler. Bu sayılan akarlar üzerinde bulunan ve aslında kira akdine dayanan tasarruf hakları intikal kaideleriyle mutasarrıfın hısımlarına, yani intikal hakkı sahiplerine geçmektedir.

Âdi intikal hakkı, şer'î intikal hakkından önemli noktalarda ayrılmakla beraber bazı istisnalar dışında hükümleri bakımından şer'î intikal kaidelerine benzemektedir. Farklı olduğu noktaların başında intikal eden hakkın mahiyeti, intikal edecek hak sahiplerinin tesbiti ve intikal kaidelerinin vaz'ı hususu gelir. İntikal eden hak, âdi intikalde anılan arazi ve akarların sadece tasarruf hakkı iken şer'î intikalde hem rakabe hem de tasarruf hakkıdır. Âdi intikalde hak sahiplerini devlet tesbit etmektedir; şer'î intikalde ise Kur'an ve Sünnet tarafından belirlenen mirasçılar hak sahibidir. Her iki intikalın benzerlik arzettiği hükümler intikalın unsurları, sebepleri, şartları ve mânileri hususundadır. Âdi intikalın unsurları tasarruf hakkı sahibi (müntekalün minh), intikal hakkı sahibi (müntekalün ileyh) ve intikalin konusu (müntekalün bih) olmak üzere üçe ayrılır. Âdi intikalın sıhrî hısımlık ve kan hısımlığı şeklinde iki sebebi vardır. Velâ intikal sebebi sayılmamıştır. İntikal şartları açısından çok yakın bir benzerlik söz konusudur. Önemli bir fark, mutasarrıfın vefatında kazâî ölüm kararının aranmaması ve üç sene gaip halde kalmasının intikal hakkını kaybetmesi için yeterli görülmesidir. Bazı esaslı farklılıkların söz konusu olduğu intikal mânileri dörttür. Birinci mâni olan kölelik konusunda şer'î ve âdi intikal arasında bir fark yoktur. İkinci mâni olan adam öldürme de tek fark, 1874 yılında yapılan hukukî bir düzenleme ile katile cürmü işlerken yardım

eden fer'î fâilinden âdi intikalden mahrum bırakılmasıdır. Daha sonra 1912 tarihli Şûrâ-yı Devlet kararıyla bu durum düzeltilmiştir (Karakoç, I, 240-241). Üçüncü mâni olan din ayrılığı hususunda hüküm farklılığı mevcut değildir. En önemli fark, dördüncü mâni olan tâbiyyet ayrılığı konusunda kendisini göstermektedir. Şer'î intikalde, hukukçuların çoğunluğuna göre dârülsîlâm ve dârülharp ayırımı esas alınmasına rağmen âdi intikalde "hükümdarın ve askerin ayrılığı", yani devletin farklılığı tâbiyyet ayrılığı olarak yorumlanmıştır (krş. *Rehber-i Muâmelât*, s. 85-86).

İntikal Hakkı Sahipleri. İntikal hakkı sahipleriyle ilgili hükümler, meselenin tarihî gelişimine ve intikale konu olan hak ve malın hukukî statüsüne göre ele alınmalıdır. Çünkü iki nevi intikal hakkına mutasarrıfın hısımlarından kimlerin sahip olacağını, kamu yararı ve memleketin iktisadî yapısı göz önüne alınarak ü'l'-emr (devlet) tesbit ettiği için tarih boyunca kimlerin intikal hakkı sahibi olacağı devamlı değişikliğe mâruz kalmıştır. Bu sebeple konuyu tarihî devreler halinde incelemek gerekmektedir. Öte yandan tasarruf hakkının intikali hususunda mîrî araziyle icâreteynli vakıflar arasında, hem hükümler hem bu sistemin işleyiş bakımından önemli sayılabilecek farklılıklar bulunduğundan söz konusu tarihî dönemleri bu ayırıma göre incelemek doğru olur. Gayr-i sahîh vakıf araziler mîrî arazi ahkâmına tâbidir. Diğer iki vakıf malları ise icâreteynli vakıfların hükümlerine tâbi kılınmıştır.

A) Mîrî Arazideki İntikal Hakkı Sahipleri. İntikal hakkı sahipleri açısından Osmanlı hukukunda beş tarihî safhadan söz edilir. 1. Eski kanunlar safhası. Bu başlangıçtan 1263 (1847) yılına kadar olan devredir. II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemi kanunnâmelerinde intikal hükümlerinin bulunuşu intikalın 975'te (1567-68) başladığı şeklindeki iddiayı çürütmektedir. Bu safhada intikal hakkı sahipleri sadece mutasarrıfın erkek evlâdıdır (Karakoç, I, 431-432). Bunlar yoksa sekiz grup olarak belirlenen tapu hakkı sahipleri devreye girer. 2. 1263 (1847) tarihli irâde-i seniyye ile başlayan safha. Bu dönemde intikal hakkıyla ilgili üç hukukî düzenleme yapılmıştır. 7 Cemâziyelevvel 1263 (23 Nisan 1847) tarihli irâde-i seniyye ile babanın arazisinde kız ve erkek çocukların eşit olarak intikal hakkına sahip oldukları kabul edilmiştir (*Takvîm-i Vekâyi'*, I. seri, nr. 331). On gün sonra sâdir olan bir başka irade ile de hem babanın hem annenin

arazisinde aynı hak tanınmıştır (*a.g.e.*, I. seri, nr. 332). 1265 (1849) tarihli Ahkâm-ı Mer'iyye ile de (Kânûn-ı Sultânî) bu iki hüküm kanun halinde birleştirilmiştir (Karakoç, I, 130-160). 3. Arazi Kanunnâme-i Hümâyunu safhası. 1274 (1858) tarihli irâde-i seniyye (BA, Muhtelif ve Mütenevviât, Kânûn-ı Kalemîyye, s. 56) ve aynı yıl kanunlaşan Arazi Kanunnâmesi ile erkek ve kadınların tasarrufunda bulunan mîrî arazilerin önce erkek ve kız evlâda eşit olarak intikali, bunlar yoksa önce babaya, sonra da anneye intikali hükme bağlanmıştır. 4. 1284 (1867) tarihli Tevsî-i İntikâl Nizamnâmesi safhası. Bu nizamnâme ile sınıf sistemi getirilmiş ve intikal hakkı sahipleri sekiz sınıfa çıkarılmıştır: Erkek ve kız çocuklar, erkek ve kız torunlar, ana baba, ana baba bir ve baba bir erkek kardeş, ana baba bir ve baba bir kız kardeş, ana bir erkek kardeş, ana bir kız kardeş ve eş (burada eş, intikal hakkı sahibi olarak son sırada yer almaktaysa da ana babadan itibaren her sınıftaki mirasçılarla birlikte 1/4 oranında intikal hakkı sahibidir; kendisinden önce kimse bulunmadığında ise bütün tasarruf hakkı son sıradaki eşe intikal etmektedir; *Düstur*, Birinci tertip, I, 223 vd.). 5. 1328 (1913) tarihli İntikâlât Kânûn-ı Muvakkatî safhası. 21 Şubat 1328 (6 Mart 1913) tarihli Emvâl-i Gayr-i Menkûle İntikâlât Kânûn-ı Muvakkatî, âdi intikal konusunda çok önemli değişiklikler gündeme getirmiştir. Önce sınıf anlayışı yerini zümre sistemine bırakmıştır. Halefiyet sistemi bütün zümrelerde kabul edilmiş ve ilk defa mûrisin evlâdı ile birlikte ana babaya 1/6 hisse verilmiştir. En önemlisi de bu kanunla bütün intikal kaideleri birleştirilmiş ve mîrî araziyle icâreteynli vakıflar arasındaki ikili ayırım ortadan kaldırılarak intikal kaideleri tek kanunla tanzim edilmiş ve mecburi hale getirilmiştir. Kanuna göre intikal hakkı sahipleri dört zümredir: Mutasarrıfın fûrûu (alt soyu; kız ve erkek eşit hakka sahip ve halefiyet sistemi geçerlidir); mutasarrıfın usulü (üst soyu; ana baba eşit hakka sahiptir ve birinci zümre ile beraber bulunduklarında 1/6 pay alırlar); ana babanın usulü (nine ve dede eşit olarak pay alırlar); eş (birinci zümre ile 1/4, ikinci ve üçüncü zümre ile 1/2 hisse alır). Cumhuriyet döneminde bu kanun hükümleri miras hükümleri gibi görülüp değerlendirilmiştir (*Düstur*, İkinci tertip, V, 145 vd.).

B) İcâreteynli Vakıflardaki İntikal Hakkı Sahipleri. İcâreteynli vakıflar, başlangıçtan beri intikal kaideleri açısından mî-

rî araziden farklı tutulmuştur. Bunlara icâre-i vâhide-i kadîmeli vakıflar da dahildir. İcâreteynli vakıfların intikal kaide-lerine tâbi tutulması, bir kısım araştırmacıların mîrî arazideki intikalın de başlangıcı olarak gösterdiği 975 (1567-68) yılına dayanır. Bunun sebebi, icâreteyn muamelesinin esasını teşkil eden ve intikal kabiliyeti bulunan vakıf akar üzerindeki kiracılık, yani Osmanlı hukukuna göre bir çeşit aynî hak sayılan tasarruf hakkıdır. İcâreteynli vakıflardaki intikal hakkının tarihî gelişimini dört safhada incelemek mümkündür. 1. Şer'î hükümlerin ve 975'ten (1567-68) itibaren düzenlenen eski kanunların uygulandığı başlangıçtan 1284 (1867) yılına kadarki safha. Bu devrede erkek ve kadınların uhdesindeki icâreteynli vakıfların tasarrufunda vakfedenin konuya ilişkin bir şartı varsa ona uyulur; yoksa mutasarrıfının erkek ve kız evlâdı eşit bir şekilde intikal hakkına sahip olur. Bunlar da yoksa boşalarak vakfa döner. İcâreteynli vakıflarda tapu hakkından bahsedilemez (*Kavânîn-i Atika*, vr. 62). 2. 1284 (1867) tarihli İcâreteynli Vakıflara Has Tevsî-i İntikâl Nizamnâmesi'nin getirdiği yenilikler safhası. Bu nizamnâme ile intikal hakkı sahipleri yedi sınıfa yükseltirken (erkek ve kız çocuklar, torunlar, ana baba, ana baba bir erkek ve kız kardeşler, baba bir erkek ve kız kardeşler, ana bir erkek ve kız kardeşler ve eş [üçüncü sınıftan itibaren eş 1/4 paya sahip]) uygulamada da bir ikili ayırıma gidilmiştir. Nizamnâmeye göre yeni intikal kaideleri mazbut icâreteynli vakıflarda mecburi olarak uygulanacak, mülhak icâreteynli vakıflarda ise ihtiyarî olacaktır; isteyen vâkıf veya mütevellî bu nizamnâme hükümlerinin uygulanmasını talep edebilecektir. Ayrıca sınıflar arasında halefiyet prensibi de geçerlidir (*Düstur*, Birinci terip, I, 225 vd.). 3. 1292 (1875) tarihli Tevsî-i İntikâl Nizamnâmesi ile başlayan safha. Bu nizamnâmesi en önemli özelliği, icâreteynli vakıfların intikali konusundaki ikiliği ortadan kaldırması ve intikali bütün icâreteynli vakıflarda mecburi hale getirmesidir (*a.g.e.*, III, 459-462). Bu mecburiyetin yüklediği malî mükellefiyetleri kabul etmek istemeyen mutasarrıfların şikâyetleri üzerine aynı yıl ilân edilen bir başka irâde-i seniyye ile tekrar eski hale dönmüştür (*a.g.e.*, III, 462-463). 4. 1328 (1913) tarihli İntikâlât Kânûn-ı Muvakkati ile girilen yeni safha. Bu devrede bütün intikal kaideleri aynı kanunla birleştirilmiş ve yukarıda zikredilen zümre sistemi getirilmiştir. Böylece intikal hakkı

sahipleri arttıkça tapu hakkı sahipleri de azalmıştır (*Düstur*, İkinci terip, V, 145-146).

İslâm Borçlar Hukukunda. Alacak ve borçların asıl sahiplerinden başkalarına intikali konusu genel olarak elde alınırsa ölüden hayatta kalanlara intikali miras hukukunu, hayatta olanlar arasındaki intikali ise borçlar hukukunu ilgilendirir. Her ne kadar günümüz hukuk sistemlerinde olduğu gibi borçların ve alacağın intikali tabirleri İslâm hukukunda birer terim olarak kullanılmamışsa da bu tabirlerin ifade ettiği mâna ve müesseseler bir bütün olarak mevcut olup konu İslâm hukukunda genelde "havâle" akdi çerçevesinde, kısmen de akdin taraflarının akdin konusunda tasarruf hakları şeklinde ele alınmış, özellikle havâle akdiyle ilgili olarak asırlarca süren tatbikatın da katkısıyla ayrıntılı bir hukuk doktrini oluşmuştur (bk. HAVÂLE). Bugün Türk hukukunda "alacağın intikali" yerine "alacağın temliki" ve "borcun intikali" yerine de "borcun nakli" tabirleri kullanılmaktadır.

Alacağın, bağışlama veya satım akdi yoluyla borçludan başkasına intikalının câiz olup olmadığı İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Alacağın tahsil ve teslimindeki belirsizlik ve güçlük sebebiyle borçludan başkasına intikalının kural olarak câiz olmadığını savunan Hanefî hukukçuları, bu kaidenin en önemli istisnasının havâle akdi olduğunu belirtmişlerdir. *Mecelle*'de, satılan bir malın bedelini satıcının borcuna havâle edebileceği hükmü yer alır (md. 252). Bazı hukukçular, senetli alacakların ciro yoluyla intikalının câiz ve mümkün olduğunu ileri sürerken senetsiz alacakların ciro ile intikali için ticarî örf ve âdetin varlığını şart koşmuşlardır (Seyyid Nesib, s. 32-38). Hanbelî hukukçuları alacağın intikalını kural olarak kabul etmezken Şâfiîler de bazı istisnalar dışında meseleye olumlu bakmamaktadır. Bu konuda zamanın ihtiyaçlarına göre bir çözüm yolu bulmaya çalışan hukukçular ise Mâlikîler'dir. Zira Mâlikî hukukçuları, bağışlama yahut satım akdi yoluyla alacağın intikalını belli şartlara uyulduğu takdirde câiz görmektedir (Sahnûn, VI, 126-127). Günümüz İslâm ülkelerinin ilgili kanunlarında da alacağın intikali demek olan "havâletü'l-hak" konusu prensip olarak bu cevazdan hareketle Batı hukukuna da uyum sağlanarak düzenlenmiş, alacaklıya, borçlunun zimmetinde sabit alacağını bir başkasına havâle etme hakkı tanınmış, akdin tamamlanması için borçlunun rızasına gerek olmadığı, havâle işlemi sonunda alacak

hakkının bütün sıfatları, teminatları ve tâbileriyle lehine havâle kılınan şahsa intikal edeceği gibi hükümler yer almıştır (*el-Kânûnû'l-medeniyyû'l-Küveytî*, md. 364-376).

Borcun intikaline gelince, İslâm hukukçuları kural olarak havâle akdi yoluyla borcun naklini câiz görürler. Esasen İslâm hukukunun klasik doktrinindeki havâle akdi de borcun naklini konu alan bir akid türüdür. İnsanların zaruri ihtiyaçlarının yanı sıra Hz. Peygamber'in ve sahâbenin bu yöndeki uygulaması da göz önüne alınarak câiz görülen havâle akdi, borcun borçlunun zimmetinden bir diğer zimmete nakledilmesidir (*Mecelle*, md. 673). Borcun intikali açısından en önemli sonuç, şartlarına uyulduğu takdirde hem borcun hem de borcu talep hakkının havâle verenenden havâle ödeyicisinin zimmetine intikal etmesidir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre bu gerçekleşmektedir ve *Mecelle*'de de bu görüş tercih edilmiştir (md. 673, 690). Havâle ile borcun intikalinde en önemli unsur tarafların rızasıdır. Taraflardan maksat "havâle veren" demek olan alacaklı, "borçlu" demek olan havâle ödeyicisi ve havâle alıcısıdır. Borcun intikalını "havâletü'd-deyn" başlığı altında inceleyen İslâm ülkelerinin ilgili kanunları, borcun havâlesiyle aslı borçlunun zimmetinden havâle ödeyicisinin zimmetine intikal edeceğini, havâle muamelesinin mutlak ve mukayyed olabileceğini ve borcun havâle ödeyicisine bütün sıfatları, tâbileri ve teminatlarıyla intikal edeceğini hükme bağlamışlardır (meselâ bk. *el-Kânûnû'l-medeniyyû'l-Küveytî*, md. 377-390).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Muhtelif ve Mütenevviât, *Kânûn-ı Kalemiyye*, s. 17-56; Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 126-127; *Düstur*, Birinci terip, İstanbul 1289-93, I, 165, 223-224, 225-227, 232-233; III, 459-463; İkinci terip, İstanbul 1332, V, 145-146; *Mecelle*, md. 252, 673-700; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, md. 859-891; *Takvîm-i Mekâyî*, I. seri, nr. 331-332, İstanbul 1263; Ömer Hilmi, *Ahkâmü'l-evkâf*, İstanbul 1307, s. 88-102; Hâlis Eşref, *Külliyât-ı Şerh-i Kânûn-ı Arâzi*, İstanbul 1315, s. 338-391, 608-637; Ali Haydar, *Tavzihu'l-müşkilât fi ahkâmî'l-intikâlât*, İstanbul 1329; *Rehber-i Muâmelât*, İstanbul 1331, s. 83-97, 155; Seyyid Nesib, *Fıkh-ı Haneî'nin Esâsâtı ve Kıyas ve Deyne Mûteallik Mesâil*, İstanbul 1337-39, s. 32 vd.; Serkis Karakoç, *Tahşiyeli Kavânîn*, İstanbul 1341, I, 124 vd., 130-164, 240-241, 430-438; *Kavânîn-i Atika*, Süleymaniye Ktp., Mihrîşah Sultan, nr. 440, vr. 62; Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*, Ankara 1946, s. 61-63; Ali Himmet Berki, *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal*, İstanbul 1954, s. 7, 140-176; Hilmi Ergüney, *Türk Hukukunda Lügat ve Istilahlar*, İstanbul 1973, s.

73, 226-227; Halil Cin, *Eski ve Yeni Hukuku-muzda Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla İntikali*, Ankara 1979, s. 35-106; a.mlf. – Ahmet Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1990, II, 129-131, 159-168; *el-Kânûnû'l-medeniyyû'l-Küveytî*, md. 364-390; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1982, II, 595-613; Bilmen, *Kamus*², V, 389-406; Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Diyarbakır 1986, s. 147-149, 353-357, 696-698; a.mlf., *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 369-376; a.mlf., *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990-91, II, 48-49; III, 97-99.

AHMET AKGÜNDÜZ

İNTİKAM

(الانتقام)

Sözlükte “cezalandırma, kınama” gibi anlamlara gelen **nakm** kökünden türeyen **intikâm** kelimesi “öç alma, haksızlık yapanın haksızlığa uğrayan tarafından cezalandırılması, suç ve günah işleyeni gerektirdiği şekilde cezalandırma, kötülüğe ceza ile karşılık verme” mânâsında kullanılmaktadır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “nkm” md.; *Lisânü'l-‘Arab*, “nkm” md.). Kur’ân-ı Kerîm’de Firavun ve çevresindekilere (el-A’râf 7/136; ez-Zuhruf 43/55), Eyke halkına (el-Hicr 15/79), daha genel olarak eski peygamberlerin davetini reddedip onlara karşı suç işleyenlere (er-Rûm 30/47; ez-Zuhruf 43/25) Allah tarafından verilen ceza yer yer intikam kelimesiyle ifade edilmektedir. Mâide sûresinde (5/95), putperest iken müslüman olanların geçmişteki günahlarının affedildiği bildirildikten sonra eski kötülüğüne dönecek kimseyi Allah’ın cezalandıracağı belirtilirken yine intikam masdarından fiil kullanılmıştır. Ayrıca dört âyette Allah’ın güçlü olduğu ve cezalandırıcılığı “azîzün zü’ntikâm” şeklinde ifade edilmekte (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu‘cem*, “nkm” md.), üç âyette de aynı anlamda **müntakım** sıfatı geçmektedir (es-Secde 32/22; ez-Zuhruf 43/41; ed-Duhân 44/16). Bu âyetlerde Allah’a isnat edilen intikam kavramı tefsirlerde genellikle “Allah’ın, kendisine âsi olan kişiye günahına uygun olarak ceza vermesi” diye açıklanmaktadır (meselâ bk. Taberî, VII, 63; İbn Âşûr, VII, 50-51). El-malîlî Muhammed Hamdi, intikamın Allah’a izâfe edildiği âyetlerden birini tefsir ederken bu kavramı, “... bir cinayetin cezasını vererek câninin lezzet-i cinâyetine elem-i ukûbata tebdil eylemek” şeklinde açıklar (*Hak Dini*, I, 1022). Hadislerde ise kelime aynı anlamda hem Allah’a

(meselâ bk. *Müsned*, I, 431; Buhârî, “Tefsîr”, 44/3; Tirmizî, “Du‘â”, 82) hem Peygamber’e ve diğer insanlara nisbet edilmektedir (Wensinck, *el-Mu‘cem*, “nkm” md.). Buhârî, *el-Câmi‘u’s-şâhîh*’te hadler konusundaki hadisleri ayırdığı kitabın onuncu bab başlığını “İkâmetü’l-hudûd ve’l-intikâm li-hurumâtillâh” şeklinde koymuş olup burada intikam kelimesinin “yasal ceza” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hemen bütün hadis mecmualarında yer alan bir hadiste Hz. Âişe, Resûlullah’ın hoşgörüsünden söz ederken şöyle demektedir: “Allah’ın resulü kendi şahsıyla ilgili olarak hiç kimseden intikam almazdı, fakat eğer Allah’ın bir yasası çığnenmişse Allah için bunu cezalandırırdı” (Buhârî, “Menâkıb”, 23, “Edeb”, 80; Müslim, “Fezâ’il”, 77). Ölümle sonuçlanan bir saldırının karşılığını vermek üzere maktul tarafının, katili veya yakınlarından birini ya da birkaçını öldürmek suretiyle intikam alma eylemini ve kişiyi bu eyleme yönelten öç alma duygusunu ifade etmek üzere İslâmî literatürde daha çok **se’r** kelimesi kullanılmaktadır (*Lisânü'l-‘Arab*, “ş’er” md.).

Kan akrabalığına dayanan güçlü bir asabiyet duygusunun hâkim olduğu, objektif bir hukuk sisteminden, ceza vermeye ve verilen cezayı infaz etmeye yetkili adli merci ve kurumlardan mahrum bulunan Câhiliye döneminde geleneğe göre bir kimse başka bir kişi tarafından öldürüldüğünde eğer bir diyet anlaşmasına varılmamışsa -ki bunu çoğunlukla âcizler, kimsesizler veya zayıf karakterliler kabul ederdi- maktulün en yakınlarından birinin, katili ya da onun bir akrabasını öldürerek öç alması gerekirdi. Eğer ölen, öldürenen daha soylu ve değerli kabul ediliyorsa ya katilin yakınlarından en az onun kadar soylu birinin yahut bir ölüye karşılık birden fazla kişinin öldürülmesi icap ederdi. Bu şekilde intikam alınması, karşı tarafın da yeni bir intikam peşinde koşması sonucunu doğururdu. Asabiyet ruhunun bir neticesi olarak bu tür kan davaları Câhiliye döneminde bazan yıllarca süren kabileler arası savaşlara sebep olmuş, bu arada bir intikam (se’r) edebiyatı bile doğmuştur. İmruülkays b. Hucr, Müsellem b. Amr el-Kindî, Hâlid b. Amr b. Mürre bu edebiyatın önde gelen isimlerindendir. Câhiliye döneminin ünlü şairlerinden Amr b. Kûlsûm’un, İslâm’dan önceki dönem için kullanılan “Câhiliye” ile aynı kökten gelen kelimelerin “saldırganlık” anlamında dört defa geçtiği, dolayısıyla bu ismin anlamına da ışık tut-

ması bakımından son derece önemli olan *Mu‘allağa*’sındaki iki beytinde, “Kavimler bizim boyun eğdiğimizi, yalınlık gösterdiğimizi asla görmemiştir. Sakın biri kalkıp da bize karşı bir saldırıda bulunmasın. Çünkü biz bize saldırandan daha saldırgan oluruz” (Hüseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, s. 178) diyerek İslâm öncesinde öç alma tutkusunun insanları nasıl kapladığına işaret etmiş bulunmaktadır. Bundan dolayı İmruülkays’ın yaptığı gibi intikamını alıncaya kadar dünya zevklerinden kendini mahrum etmeye ant içenler de olurdu; kadınlar ise maktulün kanı yerde kaldığı sürece matem tutar, erkeklerini intikam almaya teşvik ederlerdi.

Kur’ân-ı Kerîm, Câhiliye döneminin asabiyet anlayışına dayalı kabile dayanışmasının yerine bütün müminlerin kardeş olduğu, hatta bütün insanların aynı anne babanın evlâtları olarak esasta eşit toplumda bulunduğu ilkesini getirdi. Toplumsal ilişkinin sürütüşme üzerine değil uzlaşma ve kaynaşma üzerine kurulması, anlaşmazlıkların objektif hukuk ve adalet ölçülerine göre çözümlenmesi gerektiğine dikkat çekti; bunun ahlâkî ve hukukî teorik alt yapısını oluşturdu (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/103; el-Hucurât 49/9-13). İyilikle kötülüğün bir tutulamayacağını, kötülüklerin en güzel şekilde önlenmeye çalışılması halinde düşmanlıkların sınırsız bir dostluğa dönüşeceğini bildirdi (Fussilet 41/34-35). Hz. Peygamber de toplumu “câhiliye” (barbarlık, saldırganlık) zihniyetinden “islâm” (barış, uzlaşma, kaynaşma) zihniyetine taşımak üzere büyük çaba harcadı. Vedâ hutbesinin kan davasına ayırdığı bölümünde Câhiliye döneminden kalma bütün kan davalarının kaldırıldığını açıkladı (*Müsned*, V, 73; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 5, “Menâsik”, 56); insanların kardeşliği, ırkların eşitliği ilkesini ortaya koydu (İbn Hişâm, II, 412; Hamîdullah, I, 190-191, 195-196). Kendisi de Mekk’e’nin fethinden sonra intikam peşine düşmeden eski putperest düşmanlarını bağışladı. Câhiliye döneminde intikam alma bir tür dinî yükümlülük gibi algılanıp bu yükümlülük toplum tarafından da izlenirken (Cevâd Ali, IV, 398-401; Lammens el-Yesûî, XXXIII/1 [1935], s. 2-5) İslâm dini, fertlere böyle durumlarda sabır ve teeni ile hareket edip Allah’ın koyduğu hükümler çerçevesinde davranmaları, topluma da olaylara tahrikçi olarak değil yatıştırıcı bir tavırla yaklaşması yükümlülüğünü getirdi (el-Hucurât 49/9-10; ayrıca bk. el-Bakara 2/224; el-Enfâl 8/1; *Müsned*,